

Begijnhof van Breda: rekening van de meesteressen

VAN SINT-JAN BAPTIST 1532 TOT

LICHTMIS 1536 (24 JUNI 1532 TOT 2 FEBRUARI 1536)

Het Bredase begijnhof bestond ruim tweeënhalve eeuw en was in de loop der tijd een gevestigde instelling geworden. De rekeningen van de meesteressen geven een goed beeld van de onroerende bezittingen en de inkomsten. De uitgaven geven dan weer een aanwijzing dat het godsdienstige leven belangrijk was voor de begijnen van toen.

Koperen grafplaat van Willem van Gaalen in de Grote Kerk van Breda. Bron: <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/koperen-grafplaat-van-willem-van-galen>

Op Lichtmis (2 februari) 1536 sloten Katherine Jan Marcelis dochter en Cornelia Doerinx dochter, meesteressen van het begijnhof van Breda, hun rekening af. Die vat aan op "Johannis gheborte xxxii": de feestdag van de geboorte van Johannes de Doper, dus op 24 juni 1532. De rekening omvat een periode van drie jaar en zeven maanden. En ze werd ter goedkeuring voorgelegd aan de "bagijnen" van het hof en aan "onsen overste" E.H. Wilhelm van Gael, landdeken van het "consilie van Beeck". Hij was een gewaardeerde man. Elk jaar op 27 augustus bezochten begijnen zijn graf om er te bidden voor zijn ziel.⁽¹⁾ Op die dag vermeldt het jaargetijdenregister dat zijn "sielmisse" wordt gevierd.

Rijns gulden

Voor het uitschrijven van de veertien pagina's ervan – "Item gegeven aen de rekeninghe te scriven" – betaalde men vier stuivers. Het handschrift is vrij goed leesbaar, maar gezien de vele doorhalingen en verbeteringen van de cijfers mogen we vermoeden dat het

optellen een moeilijke rekenoefening was voor de opmaker(s) ervan. De rekening is uitgedrukt in rijns gulden. Eén rijns gulden is 20 stuivers en één stuiver is 12 "oert" of "ort". Gemakshalve rekenden we alles om in oerten en bij het narekenen bleken er enkele geringe, maar onverklaarbare verschillen te bestaan. Het gegeven dat er in die tijd verschillende munten in gebruik waren, maakt het niet eenvoudiger. Als andere munten zijn te vermelden: "oude groten", "blanken" en "enghelschen". Hoeveel een rijns gulden waard was, kunnen we niet aangeven. Er is wel een begin van aanduiding: de kosteres kreeg een jaarvergoeding van vier rijns gulden.

Een tiental pachten werden niet in geld, maar in rogge betaald: in totaal 11 "zester", waarvan er negen werden verkocht. De opbrengst van deze rogge vormde zowat 1/5de van de totale inkomsten van het begijnhof. Zowat één derde van de opbrengsten kwam voort uit pachten. En, merkwaardig voor die tijd, minstens twee huizen werden verhuurd: een aan Jan Luysterboerch en het tweede aan meester Jan, goudsmid van de heer van Nassau. Allicht lagen deze huizen, zoals de overige verpachte goederen, buiten het begijnhof. In verhouding uitgedrukt, beliepen de huren de helft, de pachten een derde en de verkoop van rogge een vijfde van de totale inkomsten (129 rijns gulden).

Wat waren de uitgaven?

Goed één derde werd besteed aan aalmoezen en wel aan "versceyden personen". De lonen – de vergoedingen "voer haeren arbeyt" – bedroegen in totaal 31 rijns gulden en dus één zesde van de uitgaven. De kosteres ontving vier rijns gulden per jaar (dertien in totaal), de meesteressen elk twee en de portierster één rijns gulden per jaar. En de biechtvader werd bedacht met zowat vier rijns gulden.

Goed 22 rijns gulden werden besteed aan de verlichting in de kerk. Daartoe werden meestal "roeten kersen" gebruikt, dat wil zeggen kaarsen van dierlijk vet ("rute"), naast "olie voor den heylich sacrament". Ook wordt de aankoop vermeld van was en van "vacke", het Middelnederlandse woord voor fakkels of flambeeuwen.

Een zelfde bedrag werd besteed aan de bedeling tijdens de vasten van olie en erwten aan de begijnen. Zeven rijns gulden werden uitgegeven aan miswijn en evenveel aan het doen van missen. Zowat drie rijns gulden waren bestemd voor gezongen missen op "sinte Katelinen dach ende kermisdach", maar allicht wordt daarmee kerstdag bedoeld.

De pastoor kreeg een kleine bijkomende vergoeding om de mis te lezen op de vijf "principael hoechtiden". Die vijf hoogdagen waren: "kersdach, paesdach, sinxtendaech, assumptio Marie (15 augustus) als heyiligen dach (1 november)". Hetzelfde gold voor missen op "onse lieve vrouwendaech Ontfankenisse, sinte Anthonis, Lichtmis (2 februari), ons liever vrouwen boetscap (25 maart), "visitatie marie" en de "gheborte marie" (8 december)". De Mariaverering had dus duidelijk een vooraanstaande plaats in hun godsdienstige beleving.

Opmerkelijk is de vermelding van "versworen maendach". In de tekst wordt aangegeven dat het om vijf maandagen ging. Vermoedelijk betreft het de maandagen volgend op een feestdag, waarop dan een mis werd opgedragen. Er zijn drie kleine uitgavenposten, besteed aan twee emmers voor de waterput, twee banken bij de huizen aan de poort en repen voor de brouwkuip, allicht in het "brouhuys" (brouwhuis), waarover dadelijk meer.

Het niet-geringe bedrag van acht rijns gulden werd besteed aan herstellingen van de nieuwe kerk. Een nieuwe kerk, want het begijnhof werd verplaatst ⁽²⁾, daar graaf Hendrik van Nassau zijn verblijf in Breda

Na een grondruil met het begijnhof werd de Wendelinskapel, vlak naast de toegangspoort van het begijnhof gelegen en nu de Waalse kerk genoemd, door de begijnen als kerk in gebruik genomen. Foto: Machiel Slot, 2017

– in de rekening de “*borcht*” genoemd – wou uitbreiden. Na een grondruil met het begijnhof werd de Wendelinuskapel, nu de Waalse kerk genoemd, door de begijnen als kerk in gebruik genomen. Daarbij droeg de graaf zijn “*stallinge, bachuys, brouhuys en hoenderhuys*” over aan het begijnhof. De herstellingen aan de kerk werden gedaan door schrijnwerker Melis en betroffen de voeten van de altaartafel en de “*sittenen daer die baginen in sitten*”, dus de stoelen of zitbanken.

Twee rijnsgulden werden betaald aan Peter de timmerman voor een hek aan de kerk, planken voor de latrine – het “*privaet*” genoemd – en een deksel voor de waterput. Een metser met zijn diender herstelden het “*vat*” van de latrine bij de huizen aan de burcht. Daarvoor werden vijfhonderd stenen gebruikt en zeven zakken kalk, voor de prijs van één rijnsgulden. Ook een glazenmaker werd bij de voornoemde huizen geroepen.

Maar de uitgaven kunnen ook anders worden begrepen en wel vanuit de christelijke inspiratie van de begijnen. Een volledig ander beeld komt dan naar voren: ruim één derde ging naar aalmoezen, de helft naar de erediensden (kaarsen, missen, de kosteres, herstellingen aan de kerk...) en zowat één tiende bleef over voor andere diverse uitgaven.

En op het einde van de rekening? De inkomsten beliepen in totaal 129 rijnsgulden en de uitgaven 163, een tekort dus van 34 rijnsgulden. Maar er waren nog 34 rijnsgulden te ontvangen: 7 aan huur en 27 aan de verkoop van huizen. Die verkopen werden mogelijk uitgevoerd om de uitgaven verbonden aan de inrichting van het nieuwe begijnhof en vooral aan de nieuwe kerk te dekken.

Jef Van den Bergh

Bibliografie

1. Dr. F.A. Gooskens *et alii*: *Het Bredase Begijnhof in veranderende tijden. Een geschiedenis van 750 jaar*, 2017, p. 57. In dit boek is er sprake van Willem van Gaelen.
2. *ibidem*, blz. 65

Internetbronnen

https://archieven.stadsarchief.breda.nl/detail.php?nav_id=2-2&id=2467637&name=Detail%20Verzamelbeschrijving
Inventarisnummer 262-272, dubbelen en kladversies van rekeningen van de meesteres.

De toegangspoort van het begijn

Momenteel is men gestart met de restauratie van de toegangspoort van het begijnhof. Het is wellicht het geschikte moment om in ons tijdschrift iets te schrijven over deze poort en vooral over het steenhouwersmerk dat in de poort staat. Wellicht lopen velen eraan voorbij zonder het op te merken. Het staat op de rechterpoortstijl, ongeveer op 1,90 meter hoogte. Het is het moment om bij de restauratie ook oog te hebben voor dit merkteken en te zorgen dat het weer 300 jaar te zien zal zijn!

Wanneer is deze poort gebouwd?

Daar ik geen echte archiefbronnen hierover kon vinden, heb ik eerst nagegaan wat ik in de lectuur over het begijnhof hierover kon vinden. Het oudste werk dat ik vond¹ en dat hierover iets vermeldde, is dat van kanunnik J.E. Jansen uit 1905: “*zou de grote poort ook niet uit die tijd dateren, circa 1683*”. Er wordt geen bron aangegeven voor die datum. Dan vond ik in het volgende werk², weerom door kanunnik Jansen geschreven in 1947, dat de poort “*waarschijnlijk op het einde van de 17de eeuw gebouwd is*”, andermaal zonder verdere bronvermelding. In 1949 schrijft architect Jozef Schellekens³: “*Honderd jaar na de bouw van de thans nog overgebleven woningen werd de Begijnhofpoort gebouwd (omstreeks 1768)*.” Hij vermeldt echter ook geen bron.

Iedereen kent de monumentale toegangspoort tot het begijnhof van Turnhout, maar wanneer die precies is gebouwd, blijft een raadsel, want de bronnen spreken elkaar tegen.

In het werk van Jaak Jansen⁴, geschreven in 1988, vind ik de volgende tekst: “*Portaal en Poortgebouw. Monumentaal gebouw met bovenverdieping, opgericht in classicistische stijl. Het is gedateerd 1700 door een chronogram boven de dubbele poort: S BEGGA/MATER CONDECORATA. Het jaartal 1768 vooraan verwijst naar de plaatsing van het beeld van de H. Begga. Op het gebouw werd het steenkappersmerk van Jan Monnoye aangetroffen; het poortgebouw werd opgetrokken in witte zandsteen en baksteen*.” Hij verwijst als bron naar het boek van Jozef Schellekens uit 1949: E.H. Frickel (begijnhofpastoor); artikel in: *De Toerist*, 1967, blz. 554; en drie werken van Harry de

Kok (1973, 1980, 1986).

In een ander boek, dat bestempeld wordt als “*De Bijbel*” van de architectuur in Turnhout en dat dateert van 1997⁵, wordt het poortgebouw uitvoerig beschreven. Men vermeldt: “*opgetrokken in 1700*” en verwijst daarvoor naar het chronogram: S. Begga/MATER CONDECORATA. (M = 1000 + C = 100 + D = 500 + C = 100). Men vermeldt ook dat een steenhouwersmerk op de poort staat van de familie Monnoye, te situeren tussen 1620 en 1773. Als bron verwijst men naar een artikel in het jaarboek 1986 van Taxandria.

Uiteraard zocht ik ook op wat er over het poortgebouw vermeld staat in het boek van Hugo Vanden Bossche⁶. Daarin wordt vermeld dat het poortgebouw in 1700 af was en dat op de rechterstijl van de poortomlijsting het steenhouwersmerk van de familie Monnoye, te situeren tussen 1620 en 1773, staat. De referentie die daarbij vermeld wordt, is het boek van Jaak Jansen (referentie 4).

Dan zocht ik het artikel op in het jaarboek 1986 van Taxandria⁷. Harry vertelt hier uitvoerig waarom hij als bouwperiode 1700 opgeeft. Ik geef kort de voornaamste elementen uit dit artikel weer: “*Soms lijkt men ziende blind. Informatie die zij het via een ongewone bron voor het grijpen ligt, blijft ongebruikt*.” Hij verwijst hier duidelijk naar het chronogram. Hij geeft echter ook aan dat er zeer weinig te vinden is in archieven over die bouwperiode. “*Vlak voor de (voormalige) kerk lag de toegangspoort, waarvan we eigenlijk nauwelijks iets wisten. Wel was bekend dat men het begijnhof via een bruggetje moest betreden. Er waren ook twee zeer schematische afbeeldingen van die toegangspoort bewaard op de gravure van Vorsterman (circa 1666) en op een getekend plan uit 1642*.”

Detail uit de bekende gravure van Vorsterman (1667), met de

